

Б. В. ОСТРОВСЬКА

Богдана Василівна Островська, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного лінгвістичного університету

ПОЗИЦІЯ ВАТИКАНУ ЩОДО ЗАХИСТУ ЦІННОСТІ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ У СВІТЛІ БІОЕТИКИ

З другої половини ХХ ст. зі стрімким прогресом науки та технічних досягнень світ стикнувся із проблемами, які можуть загрожувати як життю конкретної людини, так і існуванню усього людства. Ці проблеми зумовили потребу у їх регулюванні з погляду моральності людської поведінки у галузі біології та медицини, а також наук про життя (*Life Sciences*), стосовно її відповідальності моральним нормам та цінностям¹.

З кожним новим відкриттям обсяг проблемних питань значно розширювався, оскільки залучалася все більша кількість суб'єктів, заінтересованих у їх втіленні на практиці. Загалом вони сформували цілу галузь біоетичних питань, які потребували негайної регламентації, в тому числі за допомогою права. Серед них: розшифрування геному людини, клонування, генетична модифікація, застосування допоміжних репродуктивних технологій (штучне запліднення, сурогатне материнство, знищення ембріонів та використання ембріональних стовбурових клітин), штучне переривання вагітності, донорство та трансплантація, зміна статі, евтаназія тощо.

Погляд на вищезазначені проблеми крізь призму біоетики дає змогу висвітлити нові аспекти людського існування та зумовлює виникнення потреби у формуванні поняття людини, гідності людської особистості, законодавчого визначення початку людського життя та інших актуальних питань. Загалом біоетичні поняття відповідають християнському вченню (про цінність кожного людського життя, про гідність особи, про унікальність людської особистості, про сутність буття людини, про цивілізаційні загрози існування людства та інші) не лише з позиції богословського розуміння, а й з погляду на їх подальшу практичну реалізацію. Тому цінність життя людини та проблема його збереження завжди були головними питаннями християнської етики.

Ватикан як суб'єкт міжнародного права та духовний центр Католицької Церкви виражає чітку офіційну позицію щодо моральної оцінки багатьох важливих суспільних проблем.

Серед сучасних проблем, порушених Ватиканом, більшість пов'язана із науково-технічним прогресом та відкриттями у сфері природничих наук (у біології, медицині, хімії), які зумовлюють необхідність їх співвідношення з гуманітарними, філософськими, богословськими науками (з правом, філософією, етикою, християнською мораллю), які охоплює біоетика як міждисциплінарна галузь.

Так, наведемо приклади деяких основних положень документів Ватикану, що висвітлюють біоетичні питання стосовно поваги до життя людини, її гідності та цінності продовження людського роду у хронологічній послідовності від часу його утворення і до наших днів.

Енцикліка *Casti Connubii*² (у пер. з лат. «Непорочне подружжя») Папи Пія XI (31.12.1930) у п. 67 вказує на обов'язки держави захищати життя дітей до їх народження: «Керівники держав та законодавці не сміють забувати, що обов'язок державної влади – відповідними законами та карними санкціями захищати життя невинних; тим більше, якщо ті, чиє життя в небезпеці, нездатні захищатися. До них, перш за все, належать ще ненароджені, сховані у материнському лоні діти».

Енцикліка *Mater et Magistra*³ (у пер. з лат. «Матір і вчителька») Папи Івана XXIII (15.05.1961) щодо поваги до законів життя зазначає у п. 194: «Людське життя священне – усі люди мають визнати цей факт. Від самого початку його існування воно розкриває творче діяння Бога. Ті, хто порушують Його закони, не лише ображають Його Божественну велич, руйнують себе і все людство, вони також підривають життєздатність політичної спільноти, членами якої вони є».

Енцикліка *Humanae vitae*⁴ (у пер. з лат. «Передавання життя») Папи Павла VI (25.07.1968) присвячена питанням контролю за народжуваністю у людському суспільстві, приводом для якої стало винесення рішення Організації Об'єднаних Націй та Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я щодо необхідності вирішення проблеми контролю народжуваності в цивілізаційному масштабі у зв'язку із загрозою нездатності світової економіки забезпечити людству необхідний «прожитковий мінімум». У п. 14, визначаючи недозволені способи регулювання народжень, у ній прямо вказується, що: «Відповідно до цих фундаментальних засад людського і християнського розуміння подружжя Ми мусимо ще раз офіційно заявити: пряме припинення вже розпочатого процесу розвитку дитини в організмі матері, передусім прямий аборт – навіть якщо його здійснюють для лікувальних цілей – є недопустимим способом обмеження кількості дітей, і його слід абсолютно відкинути». Водночас у п. 15 визначаються як дозволені ті терапевтичні засоби та заходи, «які необхідні для лікування тілесних захворювань, навіть якщо передбачається, що наслідком їхнього застосування буде перешкода зачаттю. Проте така перешкода в жодному разі не може бути прямою ціллю».

В Декларації Священної Конгрегації у справах доктрини і віри *Questio de Abortu*⁵ (в пер. з лат. «Питання про аборт»), яка була проголошена Папою Павлом VI (18.11.1974) як реакція християнської Церкви на поширення високорозвиненими державами світу легалізації абортів, у п. 12 зазначається, що: «Будь-яка дискримінація, яка базується на етапах життя, не є більш справедливою, ніж будь-яка інша дискримінація. Право на життя повною мірою залишається у старій особі, навіть сильно ослабленої, і воно не втрачається тим, хто є невиліковно хворий. Повага до права на життя маленького щойно народженого немовляти має бути не меншою, ніж щодо зрілої людини. Безсумнівно, кожне людське життя вимагає пошанування вже від моменту, яким починається процес розвитку людини. З моменту запліднення яйцеклітини починається нове життя, яке не є ні життям матері, ні батька, а тільки новою людиною з її власним розвитком. Воно ніколи не стало б людським життям, якби не було таким від початку».

Інструкція Священної Конгрегації у справах доктрини і віри *Donum Vitae* (у пер. з лат. «Дар життя») (22.02.1987) розкриваючи окремі аспекти біомедицини у зіставленні з вченням Церкви наголошує на «фундаментальній цінності життя», на повазі до людських ембріонів у контексті різних методів репродукції людини (штучного запліднення), засуджуючи абортівну ментальність та е्वгенічну селекцію ембріонів (яка передбачає їх вибіркове знищення), що принижує гідність людини.

Так, в Інструкції детально розглядаються питання морального та правового обґрунтування різних методів запліднення: гомологічного (при якому використовуються статеві клітини подружньої пари) та гетерологічного (при якому зачаття здійснюється за допомогою статевих клітин, узятих принаймні від одного донора), а також із врахуванням місця запліднення – екстракорпорального (лат. «*in vitro*» – у пробірці) чи інтракорпорального (лат. «*in vivo*» – «наживо» в організмі жінки).

Щодо методу екстракорпорального запліднення, то Ватикан вважає його неприпустимим як з позиції загальної моралі, так і християнської етики, оскільки в результаті використання цього методу передбачається створення «запасних» ембріонів на випадок, якщо імплантований ембріон не приживеться в організмі жінки-матері. Після вдалого перенесення ембріона, який прижився, усі інші неімплантовані (запліднені у пробірці) ембріони знищуються або використовуються як біоматеріал, або ж для проведення медичних наукових досліджень. Тому питання «надлишку» ембріонів є не лише етичною, а й правовою проблемою, оскільки у кінцевому підсумку міститься пряма загроза їх життю.

У *Donum Vitae* наголошується: «Жодна мета, якою б благородною вона не була сама по собі, як наприклад, передбачувані досягнення для науки, інших людей чи суспільства, в жодному разі не може виправдати експериментування на живих людських ембріонах чи зародках (фетусах), незалежно від того життєздатні вони чи ні, перебувають всередині чи поза материнським лоном. Навіть якщо батьків про це проінформували, вони не можуть дати згоди, яку звичайно вимагають для проведення клінічного експериментування над дорослими, тому що вони не мають права вільно розпоряджатися фізичною цілісністю чи життям ненародженої дитини. Більше того, експериментування на ембріонах чи зародках завжди супроводжується ризиком і в більшості випадків справді несе в собі певну можливість заподіяння шкоди їхній фізичній цілісності, чи навіть, смерті. Використання людських ембріонів чи зародків у якості об'єкту чи інструменту дослідження є злочином проти їх людської гідності як людської істоти, яка має користуватися такою самою повагою, як і вже народжена дитина чи кожна людська особа».

Таку ж ідею щодо пріоритету людини над інтересами всього суспільства лише через десятиліття було закріплено у Конвенції Ради Європи про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенції про права людини та біомедицину⁷ (Ов'єдо, 4.04.1997): «Інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки» (ст. 2), визначаючи при цьому метою Конвенції захист «гідності і тотожності усіх людей без дискримінації», а також гарантування «кожній особі – без дискримінації – повагу до її недоторканності та інших прав і свобод щодо застосування біології та медицини» (ст. 1), включаючи і «захист осіб, які неспроможні дати згоду» (ст. 6), а також заборону «будь-якої форми дискримінації особи за ознакою її спадковості» (ст. 11).

Важливим сучасним документом, в якому висвітлюються фундаментальні питання щодо цінності та недоторканності людського життя в усіх аспектах його існування, є енцикліка *Evangelium Vitae*⁸ (в пер. з лат. «Євангеліє життя») Папи Івана Павла II (25.03.1995). Зокрема, вона відображає моральне вчення Римо-Католицької Церкви щодо сучасних питань біоетики, серед яких: аборти, допоміжні репродуктивні технології, експерименти на ембріонах та використання їх у якості біоматеріалу, евтаназія та інші. Написання енцикліки було зумовлено тим, що «XX століття означене як епоха масових атак на життя, як нескінченна валка воєн і неперервна бійня невинних людських істот». А тому «відкриття ідеї “прав людини” як уроджених прав кожної особи, що передують конституції та законодавству будь-якої держави, потрапляє тепер у непередбачену суперечність: за доби, коли урочисто проголошується недоторканість права особи й публічно декларується цінність життя, порушується навіть саме право на існування, особливо в найважливіші моменти буття людини, що ними є народження і смерть». «Проте сьогодні ця проблема виходить за межі особистих обставин... дедалі поширеніша тенденція вважати названі тут злочини проти життя як законними виявами особистої свободи, котрі належить визнавати й захищати як справжні права індивідів».

Інструкція Конгрегації Доктрини Віри Католицької Церкви *Dignitas personae*⁹ (в пер. з лат. «Гідність особи») (08.09.2008), схвалена Папою Бенедиктом XVI, стала актуальним доповненням Інструкції *Donum Vitae* та новим доктринальним документом Святого Престолу Католицької Церкви щодо актуальних питань біоетики. До них належать різні методи штучного запліднення (зокрема екстракорпоральне запліднення),

передімплантаційна діагностика та навмисне руйнування ембріонів, кріоконсервація ембріонів та ооцитів, клонування людини, використання ембріональних стовбурових клітин, вибіркові аборти за результатами пренатальної діагностики плоду, використання контрацепції, проектування статі та інших генетичних характеристик майбутньої дитини тощо.

У ній наголошується, що: «Гідність особи має бути визнана в кожній людині від зародження до природної смерті... Цей фундаментальний принцип виражає велике «так» людському життю та повинен бути в центрі етичних аспектів біомедичних досліджень, які набувають все більшого значення в сучасному світі». А також, що «людську істоту треба поважати і розглядати як особистість з моменту зачаття; і, отже, з цього ж моменту її права як людини повинні бути визнані, серед яких на першому місці є невід’ємне право кожної невинної людської істоти на життя».

З погляду християнської моралі використання медичних та інших технологій, що призводять до запліднення або переривання вагітності (таких, як контрацепція, стерилізація, штучне переривання «небажаної вагітності»), заборонено. Натомість схвалюються використання методів природного регулювання зачаття через відсутність запліднення шкоди життю людини (як матері, так і майбутньої дитини).

Проблема контрацепції в християнському розумінні не ставить питання позбавлення життя у прямому сенсі, але є проблемою обмеження числа потомства шляхом недопущення до життя, що перетворює дар народження дітей на «небажаний ризик» (можливість зачаття «небажаної» дитини). А оскільки жодний контрацептивний засіб не є стовідсотково ефективним, тому небажана вагітність здебільшого закінчується абортom. Це призводить до формування абортивної ментальності, стимулює невідповідне статеве життя, дошлюбні й позашлюбні статеві стосунки – вчинки, які Церква завжди вважала злочинами проти гідності особи, в результаті яких кількість абортів може збільшуватися.

Вкрай негативне ставлення до протизаплідних медикаментозних засобів обумовлене тим, що за допомогою їх використання перешкоджається розвитку плоду вже після об’єднання чоловічої та жіночої статевих клітин (напр., «пігулки наступного ранку», внутрішньоматковий спіралі та ін.), що в результаті дає наслідки штучного переривання вагітності. Саме тому використання таких засобів прирівнюється до абортu.

Християнська доктрина про фундаментальну цінність людського життя є основою всього вчення Церкви. Так, християнською Церквою підкреслюється, що святість і недоторканність людського життя починається ще до народження людини вже з перших моментів її існування.

Ватикан закликає проявляти повагу до людини на самих ранніх стадіях її розвитку, а не сприймати ембріон людини як просту сукупність клітин, в чому звинувачують прихильників штучного запліднення. Через ставлення до ембріона людини як до «лабораторного матеріалу» зневажається та піддається дискримінації саме поняття людської гідності. Саме тому засуджуються ті методи медицини, в результаті яких використовують клітини людського ембріона (і не лише у медицині, а й у косметології) та акцентується увага на необхідності їх заборони, оскільки ембріон людини має людську гідність вже з моменту його зачаття.

Зіставляючи моральну оцінку Церквою допоміжних репродуктивних технологій (штучного запліднення) з сучасними принципами біоетики, визнаються за основу дві основні етичні вимоги стосовно дітонародження: 1) збереження життя ембріона; 2) походження (зародження) людського життя в автентичному контексті шлюбу та сім’ї, що зводить дітонародження до результату «союзу і особистісних стосунків законного подружжя» (при якому виключається можливість залучення в особисті стосунки подружжя третіх осіб – донорів статевих клітин, сурогатної матері, оскільки такі дії прирівнюються до гріха подружньої зради – перелюбства).

Найсучаснішим документом Ватикану, що будується на фундаментальному принципі недоторканості людського життя від зачаття до природної смерті, є оновлений *Statuto Della Pontificia Accademia Pro Vita*¹⁰ (в пер. з лат. «Статут Папської Академії За Життя») (18.10.2016, що вступає у силу 1.01.2017), схвалений Папою Франциском. У ньому ще раз наголошується на «захисті і підтримці цінності людського життя та гідності особи», що є метою цієї Академії, заснованої Папою Іваном Павлом II.

Отже, детально дослідивши положення документів Ватикану щодо цінності людського життя, можна стверджувати, що вони створюють міцну основу для міжнародної правотворчості з актуальних сучасних питань біоетики, зокрема у сфері захисту фундаментального права людини на життя.

¹ Warren T. Reich. Encyclopedia of bioethics. Vol. 1. New York, 1978.

² LITTERAE ENCYCLICAE CASTI CONNUBII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://w2.vatican.va/content/pius-xi/la/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19301231_casti-connubii.html

³ LITTERAE ENCYCLICAE MATER ET MAGISTRA : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html

⁴ LITTERAE ENCYCLICAE HUMANAE VITAE OF THE SUPREME PONTIFF PAUL VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html

⁵ SACRED CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH DECLARATION ON PROCURED ABORTION : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19741118_declaration-abortion_en.html

⁶ INSTRUCTION ON RESPECT FOR HUMAN LIFE IN ITS ORIGIN AND ON THE DIGNITY OF PROCREATION REPLIES TO CERTAIN QUESTIONS OF THE DAY : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html

⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007cf98>

⁸ *EVANGELIUM VITAE* : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html

⁹ CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH. INSTRUCTION *DIGNITAS PERSONAE* : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_en.html

¹⁰ STATUTO DELLA PONTIFICIA ACCADEMIA PER LA VITA : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco_20161018_statuto-accademia-vita.html

Резюме

Островська Б. В. Позиція Ватикану щодо захисту цінності людського життя у світлі біоетики.

Досліджуються актуальні проблеми людства щодо захисту цінності людського життя з позиції Ватикану як суб'єкта міжнародного права. Розкрито основні положення документів Ватикану, що висвітлюють біоетичні питання стосовно поваги до життя людини, її гідності та цінності продовження людського роду у хронологічній послідовності від часу його утворення і до наших днів. Визначено важливі проблеми, які виникли у зв'язку з прогресом у галузі біології та медицини, що стосуються прав людини, зокрема права людини на життя.

Ключові слова: Ватикан, право на життя, людина, гідність, біоетика.

Резюме

Островская Б. В. Позиция Ватикана по защите ценности человеческой жизни в свете биоэтики.

Исследуются актуальные проблемы человечества по защите ценности человеческой жизни с позиции Ватикана как субъекта международного права. Раскрыты основные положения документов Ватикана, освещающих биоэтические вопросы относительно уважения к жизни человека, его достоинства и ценности продолжения человеческого рода в хронологической последовательности от времени его образования и до наших дней. Определены важные проблемы, которые возникли в связи с прогрессом в области биологии и медицины, касающиеся прав человека, в частности права человека на жизнь.

Ключевые слова: Ватикан, право на жизнь, человек, достоинство, биоэтика.

Summary

Ostrowska B. The position of the Vatican on protecting value of human life in light of bioethics.

Actual problems of humanity on protecting value of human life from the position of the Vatican as the subject of international law are researched in this work. The basic positions of the Vatican documents covering bioethics issues on respect for human life, dignity and value of the human race in chronological order from the time of its formation up to the present day have been disclosed. Important problems that have arisen in connection with the progress in biology and medicine and deal with human rights, including the right to life, are defined.

Key words: Vatican, right to life, human, dignity, bioethics.

УДК 341.238 (477)

І. П. ПРОКОПЕНКО, В. С. ДОВГАЛЮК

Ірина Петрівна Прокопенко, кандидат історичних наук, доцент, доцент Житомирського національного агроекологічного університету

Владислав Сергійович Довгалюк, студент II курсу Житомирського національного агроекологічного університету

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН 1919–1922 РР. ВТРАТА УКРАЇНСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Метою даної роботи є здійснення комплексного аналізу сутності та змісту процесу внутрішньої та міжнародної легітимізації радянської влади в Україні у 1917–1922 рр., науково-теоретичне осмислення його об'єктивних реалій, визначення внутрішніх та зовнішніх засобів легітимізації радянської влади в УСРР, а також виокремлення основних засад та особливостей формування системи радянського права.

Проблематика легітимізації радянської влади в Україні у 1917–1922 рр. ще залишається мало досліджуваною. Потрібно звернути увагу на аналіз політичних та правових аспектів даної проблеми, оскільки оцінка її практично відсутня.